

ASQAD MUXTOR HIKOYALARIDA INSON FOJIASI TALQINI

Nazarova Feruza Sharobiddinovna
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand
davlat universititi mustaqil tadqiqotchisi

Annatsiya: O'zbek adabiyotining yorqin yulduzlaridan biri Asqad Muxtor serqirra ijod sohibi sifatida e'tirof etilgan. Adibning nasriy asarlaridagi inson konsepsiyasining badiiy talqini, undagi obrazlar olamiga tahliliy yondoshgan. Badiiy qahramonlarning ruhiy ma'naviy olamidagi evrilishlarni asoslashga, ijodkor mahoratini ko'rsatishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: badiiy mahorat, qahramon va obraz, badiiylik, shaxs, fojia, konsepsiya.

РАССКАЗЫ АСКАДА МУХТОРА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ТРАГЕДИИ

Аннотация: В творчестве Аскада Мухтара человеческая концепция и осмысление эпохи показаны в различных поэтических образах. В философских произведениях писателя она строится на осмыслении различных миров художественного героя, сложных граней жизни, противоречий эпохи.

Ключевые слова: художественное мастерство, эпоха и герой, мир образов, человеческая трагедия, концепция личности.

ASQAD MUKHTOR'S STORIES INTERPRETATION OF HUMAN TRAGEDY

Abstract:

In the works of Askad Mukhtar, the human concept and understanding of the era are shown in various poetic images. In the philosophical works of the writer, it

is based on understanding the various worlds of the artistic hero, the complex facets of life, the contradictions of the era.

Key words: artistic skill, epoch and hero, world of images, human tragedy, personality concept.

O'zbek adabiyotidagi mavjud janrlar taraqqiyotiga sezilarli hissa qo'shgan, tarjima asarlari bilan ham shuhrat qozongan etuk ijodkorlardan biri Asqad Muxtoridir. Adibning har bir asari o'ziga xos badiiy mukammal asarlar qatoridan o'rin olishining boisi ham, adibning ijodni, uning mashqatini teran va izchil anglaganligi bilan izohlash mumkin. Adibning nasriy asarlarida davr va inson muammosining go'zal talqinlari etakchilik qilsa, nazmiy asarlarida inson ruhiyatining tuyg'u va kechinmalarining go'zal talqinini kuzatish mumkin. Bularning zamirida tinimsiz izlanish va mashaqqatli mehnatni ham, ijod va ijodiy jarayonga muhabbat bilan yondoshish deb qarash mumkin. Ijodkor nasriy asarlarida inson kosepsiyasining badiiy talqiniga jiddiy e'tibor qaratishi bejiz emas. Har qanday asarda shaxs xarakter qirralari talqin etilar ekan, uning zamirida makon va zamonda harakat etuvchi inson qismati etakchilik qiladi. Iste'dodli adib Asqad Muxtorning "Insonga qulluq qiladurmen" hikoyasida tarixiy shaxslar qiyofasi, ularning ruhiy-ma'naviy olami juda go'zal talqin etilgan. Hikoyaning o'ziga xosligi, unda tarixiy voqelik talqini ufuq turmasa-da, asar qahramonlarining botiniy olamiga singdirib yuborilgan-ki, bu ham ijodkorning badiiy mahoratidan dalolat beradi. Yozuvchi talqinlariga e'tibor qarataylik: "Quyosh subh yoqasini chok etib, ko'k maydonida jilva ko'rguzgach, Sohibqiron Qur'oni karimni lahv ustiga qo'ydilar. Kun saraton burjida edi, shiddati beadam. O'rda sahnida davlatpanohning oq chodirlari shukuhu as'asa ila charaqlab kunga yuz tutdi" [1, 1-bet]. Talqinlarga nazar tashlar ekanmiz, asar xronotop talqinidan boshlangan. Erta tongdagi vaqt kategoriyasi orqali o'quvchini diqqatini jalb qilmoqda. Buning zamirida makon va zamonning hamohangligini kuzatamiz. Makon orqali tarixiy hayotni yoki uzoq o'tmishni qalabga olish baraborida insonni, uning qiyopfasini, davrning murakkab

ziddiyatlarini talqin uchun asos qilib olgan: “Shu mahal xirgohning ko‘rinishxona yo‘lagida soch-soqoli o‘siq, darvishona xirqa ustidan kumush fo‘ta bog‘lab, unga esa tug‘ro bezagi taqqan bir kimsa paydo bo‘lib, mangu ko‘zlarini erdan olmay, shohona ostonaga qarab o‘taverdi. Chodirning davlatxona qanotida Sohibqironga ko‘rinish bermoq uchun muntazir o‘ltirgan kazoo-kazo saltanat ustunlari, fuzaloyu ulamo, sipohsoluru no‘yonlar, xosu ra‘iyatdan kelgan kalontaru kadxudolar – biri hayratda, biri g‘azabda, noiloj qarab qoldilar” [1, 1-bet]. Sohibqiron Amir Temurdagi insoniy fazilatlar o‘z davridayoq tarixiy manbalarda asosli qayd etib qoldirilgan. Bu o‘rinda ham, ijodkor Amir Temurning o‘ziga xos fazilatini, insoniylik xususiyatiga ega bo‘lgan shaxslarni ajrata olishi, ular bilan muloqot qilishi, fikr almashishi bejiz emas edi. Ana shundagina xalqning hayoti, ularning turmush darajasi, insoniy fazilatlarini, dushmanning maqsadini ham anglashga harakat qiladi. Natijada, haq va haqsizlikni, adolat va adolatsizlikni o‘z xayollarida anglashga harakat qiladi. Raiyatning turmishi, uning o‘ziga xos hayoti, ulardagi mavjud harakatlarning yuzaga chiqish sabablarini, anglashga intilardi. Bu esa Amir Temurning hayotdagi o‘rnini, saltanatdagi mavqeyini mustahkamlashga xizmat qilar edi. Darvesh bilan Amir Temur uzoq suhbatlashdi, Iso alayhissalomning dunyoga kelishi, davr hukumdorlarining fojialari, qirg‘inlari haqidagi afsonaviy xarakterdagi hikoyatlarni tinglar ekan: “Bas qil, mug‘anniy. – dedilar Sohibqiron. – Fahmladikkim bizning go‘dakligimiz afsonalarig‘a shama qilursen” [1,2-bet]. “Devona” bilan suhbatlashar ekan, qalb qaridagi istaklari, orzu armonlari xayolan ko‘z o‘ngidan birma-bir o‘tdi. Hayotning murakkabliklarini, kurashlarning zamiridagi adolatu-adolatsizliklarni yana-da, teranroq anglashga intilganligini his etamiz. Devona bilan suhbatlashar ekan, hayotning naqadar murakkabligini, aksincha, inson xarakterining ham murakkabligini yanada teranroq anglay boshlaydi. Albatta, ijodkor bu o‘rinlarda, Amir Temurning ruhiyati bilan bir qatordainsoniy fazilatlar egasi ekanligiga urg‘u bergan. U atrofida yoki saroy a‘yonlarining qutqusiga uchamasligini, adolat va haqiqatni qaror topishiga

ishonishini kuzatamiz. Chunki Amir Temurdek buyuk siymo Devonaning gaplaridan hayot haqiqatini teranroq anglar edi: “Baribir el, amir Temur Olloh taoloning barguzidasidur, derlar. Zero, Zuhul ila Mushtariy burjida tavallud topibsenkim, Olloh toborak eru ko‘kni shul soatda yaratmishdir. Nujumotning bu holati har sakkiz yuzlikda bir kelurkim, alarning chehrasida nuri ilohiy zuhur o‘lnay. Avvalo Iskandari Zulqarnayn, andin so‘ngra Muhammad alahissalotu vassalam va dag‘i sen, qiblagoh... – Abas bu, nag‘masoz! Hisobda g‘alat ketding. Avvalo Iskandari sohibqiron kalimai shahodatdin bexabar mushriktur, bizning qatorimizdan emas”[1,2-bet]. Sohibqiron Amir Temur o‘zini oddiy insonlar qatorida ko‘rishni istaydi. Maqtovlardan ko‘klarga ko‘tarilgan emas. Uning qalbining qaerlaridadir, hayotiy haqiqatning yuzaga chiqarish naqadar murakkabligini his etib turadi. Undagi insoniylikning zamirida ham adolatsizlikka qarshi kurashishi, u oddiy darvesh bo‘lsin, haq so‘zini tan olar, to‘g‘ri so‘zlagani uchun ham jazolardan ozod etilardi. Buning zamirida hukumdorlik bilan bir qatorda, el-ulusni, raiyatni shu yo‘lga boshlashi, haqiqat uchun kurashlarda toblanishini ko‘ramiz. Devonaning har bir so‘zini tinglar va o‘zicha xulosalar chiqarishga intilar ekan: “- Ha... olam sehirlidur. Sohibqiron. Uning tarixi sening jangu jadallaringdangina iborat emas. Anda ruhiyat, fusunkor afsonayu ilohiy hikmatlar...” mavjudligini qayd qilganda dahshatga tushmaydi. Oddiy suhbatdosh kabi tinglaydi. Bu esa uning qalbidagi istiroblarni qayta jonlanishiga sabab bo‘ladi. Ijodkorning badiiy mahorati ham, Amir Temurning buyuk hukumdorligidan ko‘ra uning insoniy fazilatlari talqiniga alohida diqqat qilganligi bilan izohlash mumkin. Shuning uchun ham, adabiyotshunos Sanjar Sodiqov shunday yozadi: “Asqad Muxtor bilimdon va chuqur o‘ylaydigan yozuvchi edi. Shuning uchun u o‘z asarlarida umuminsoniy qadriyatlarni e‘zozlashga, ya’ni mafkura qoliplarini jinday bo‘lsa-da yorib chiqishga uringan” [2,506-507-betlar]. Haqli ravishda ta’kidlanganidek, Asqad Muxtor o‘zining murakkab davridayoq, jamiyatning mafkuraviy tayziqlarini, belgilangan qoliplarini chetlab o‘tishga intilganligini yaratgan asarlaridagi talqinlar bilan izohlash mumkin. Adibning

“Chinor” romanidagi polifonik talqinlar zamiridagi ramziy ma’no ifodasi bilan ham asoslash mumkin. Adibning turfa xil janrdagi asarlari zamirida insonni anglash, uning turfa xil muhitdagi xarakter qirralarining ifodasini kuzatish mumkin. Biz tahlilga tortgan hikoya zamiridagi shaxs konsepsiyasining o‘ziga xos talqinlarida inson qismati, uning ruhiy-ma’naviy olami ifodasi etakchilik. Sohibqiron Amir Temurning Devona bilan suhbatlashar ekan, uning qalbidagi istiroblari yuzaga chiqa boshlaganligini his etadi. Ammo Devonaga gap uqtirsa-da, uning so‘zlariga juda asosli javob berar, har bir bayon qilgan fikrini isbotlab berar edi. Uning notiqligidan ema, odam va olamni teran anglaganligi unga nisbatan hurmatini oshishiga sabab bo‘ladi. Sohibqiron anglyaydiki, haqiqat barcha narsadan ustun, unga qarshi borib bo‘lmasligini his etadi. “– Ha... Olam sehrlidir. Sohibqiron. Uning tarixi sening jangu jadallaringdangina iborat emas. Anda ruhiyat, fusunkor afsonay-yu, ilohiy hikmatlar... – Sening tungi navolaring... – Ore, bari omuxtadurkim...” Bu mulohazalarning asosida sohibqiron Amir Temurning etuk insoniy fazilati bilan bir qatorda, odam va olamni anglashga bo‘lgan intilishini kuzatamiz. Axir, Sohibqironning bir Devona bilan shubatlashishidan mani nedur, – deya, savol berguvchilar ham mavjud edi. Ammo Sohibqiron uning darveshona kiyinishidan emas, aksinch, mulohazalarida olam-olam ma’no borligi uchun u bilan suhbatlashar, mulohazaga kirishardi. Adib bu kabi talqinlar orqali insoniylikni ulug‘lashga, insonning qadri uning ilmi bilan, mulohazalari bilan namoyon bo‘lishiga urg‘u beradi. Turk olimi Ismoyil Aka o‘zining “Buyuk Temur davlati” nomli asarida Sohibqironning o‘z davrining o‘ta bilimli, fidoiy inson, meribon ota, buyuk millatparvar shaxs ekanligini ta’kidlab shunday yozadi: “mutlaq hokimiyat tushunchasida bo‘lgan Temur qurultoy bilan ish yuritishga ahamiyat bermagan. U bir ishni qilishni istarkan, o‘zini haqli ko‘rsata bilmoq uchun Qur’oni Karimdan oyatlar keltirib, o‘z ishining to‘g‘riligini isbotlar edi. Shundayin bir hukumdor bilan suhatda ulamoning doim diqqatli, hushyor turishi zarur edi” [3, 111-bet], – deb qayd qilib o‘tishida ham, tarixiy asoslar mavjudligini ta’kidlamoqchimiz.

Tahlillar davomida bunday qarashlarni keltirishimizga asosiy sabab, Sohibqiron Amir Temurning o'z davrida ulamolar, buyuk ma'rifatparvarlar, zamonasining etuk insonlariga juda katta hurmat bilan qaraganligini qayd etib o'tmoqchimiz. Yozuvchi Asqad Muxtor talqinidagi Devona obrazida ham, ma'lum ma'noda tarixiy haqiqat mavjuddir. Adibning bu hikoyasida davr va inson muammosiga yondoshishida o'ziga xos badiiy mahorati namoyon bo'lgan. Ijodkorning nuqtaiy nazari asosida badiiy qahramonning o'ziga xos betakror xarakter qirralari falsafiy talqinlar zahirida o'z ifodasini topgan.

Adabiyotlar:

1. Asqad Muxtor. Insonga qulluq qiladurmen. Hikoyalar. www.ziyouz.com. kutubxonasi.
2. Sodiq Sanjar. Yangi o'zbek adabiyoti tarixi. Darslik. – Toshkent, O'qituvchi, 2019. – 720 b.
3. Ismoyil Aka. Buyuk Temur davlati (Tohir Qahhor tarjimasi). – Toshkent, "Cho'lpon" nashriyoti, – 152 b.
4. Насиров А. Художественная интерпретация хронотопа в романах Одила Якубова // Академия: Международный междисциплинарный исследовательский журнал ISSN222-49-7137. Импакт-фактор SJIF 2020: 7.13. ул. 498-501.
5. Насиров А. Ард-конфликт в романе «Бунт и покорность» Укугбека Хамдама // Наука, исследования, разработки // 32. // 2. Берлин 30.08. 2020 - 31. 08. "Алмазный торговый тур". 2020. ISBN: 978-66401-65-5. 208-211 – ул.
5. Насиров А. Выражение духовных переживаний в искусстве // Международный журнал интегрированного образования // Том 3, выпуск XI, ноябрь 2020 г. Импакт-фактор 2020: 7.03. стр. 181-182.